

Волошин П.М.
канд. пед.наук, доцент
кафедри вокально-хорових дисциплін,
Заслужений працівник культури України,
Волошина Г.П.
канд. пед. наук, доцент кафедри
теорії початкового навчання.
Уманський державний педагогічний
університет ім. Павла Тичини

Роль музики у патріотичному вихованні школярів

***Анотація.** У статті порушується проблема формування у молодого покоління почуття патріотизму, активної громадянської позиції, які в умовах сьогодення визнані проблемами загальнодержавного масштабу. Розкривається змістовий аспект поняття «патріотизм», виокремлюються його складові (любов і віра в Батьківщину, громадянська мужність, патріотична свідомість, громадянська відповідальність, громадянський обов'язок, етнічна самовідданість, національна свідомість, рідна мова, законслухняність, гуманне ставлення до інших народів) та напрями патріотичного виховання (ставлення до держави, ставлення до суспільства, ставлення до культури, ставлення до професії, ставлення до своєї власної особистості як унікальної цінності), а також обґрунтовано значення музики як чинника патріотичного виховання особистості, так як вона є основою музичної культури народу. Доведено також, що в умовах педагогічно організованого процесу сприйняття музичного матеріалу розгортається як система дій, орієнтованих як на забезпечення музично-слухового досвіду, так і на актуалізацію громадянсько-патріотичного потенціалу особистості.*

***Ключові слова:** патріотизм, патріотичне виховання, патріотичні цінності, музика, музична культура, музичний досвід.*

***Аннотація.** В статье поднимается проблема формирования у молодого поколения чувства патриотизма, активной гражданской позиции, которые сегодня признаны проблемами общегосударственного масштаба.*

Раскрывается содержание понятия «патриотизм», выделяются его составные (любовь и вера в свою Родину, гражданское мужество, патриотическое сознание, гражданская ответственность, гражданские обязанности, этническое самосознание, национальное сознание, родной язык, законопослушность, гуманистическое отношение к другим народам); и направления патриотического воспитания (отношение к государству, к обществу, к культуре, к профессии, к собственной личности как уникальной ценности), а также обосновано значение музыки как фактора патриотического воспитания личности, так как она является основой музыкальной культуры народа. Доказано также, что в условиях педагогически организованного процесса восприятие музыкального материала разворачивается как система действий, которые ориентированы как на обеспечение музыкально-слухового опыта, так и на актуализацию гражданско-патриотического потенциала личности.

Ключевые слова: патриотизм, патриотическое воспитание, патриотические ценности, музыка, музыкальная культура, музыкальный опыт.

Summary. *The article is devoted to the problem of forming in a young generation the sense of patriotism, active civil position which in modern conditions are the problems of state level. The semantic aspect of the concept «patriotism» is discussed, its constituents and directions of patriotic education are underlined, and the value of music as a factor of personality patriotic education as a basis of nation musical culture is also grounded. It is well-proven also that in the conditions of pedagogically organized process the perception of musical material is opened out as a system of actions oriented on providing musical and auditory experience and on actualization of civil-patriotic potential of personality.*

Keywords: *patriotism, patriotic education, patriotic value, music, musical culture, musical experience.*

Постановка проблеми. Патріотизм важлива складова морального та громадянського виховання. В умовах педагогічно організованого процесу

патріотичні цінності необхідно формувати, використовуючи потенціал всіх навчальних предметів, серед яких музика посідає особливе місце.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно зазначити, що вітчизняна педагогічна наука і практика акумулювала значний позитивний досвід у питаннях патріотичного виховання молоді. Значний розвиток теоретичні й методологічні основи формування патріотичних цінностей отримали у наукових працях сучасних вітчизняних учених – І.Д. Беха, А.М. Бойко, М.Й. Боришевського, С.У. Гончаренка, Ю.І. Римаренка, Г.Г. Філіпчука та ін. Проблеми патріотичного виховання громадян України стали предметом низки дисертаційних досліджень і наукових праць (А.О. Афанасьєв, В.І. Герасимчук, В.М. Дзюба, В.О. Коваль, П.В. Онищук, Р.Р. Петронговський, М.І. Томчук, В.В. Шевченко).

Мета даної статті полягає в тому, щоб виокремити складові та напрями патріотичного виховання, розкрити їх змістовий аспект, показати вплив музичного мистецтва на формування означеного феномена особистості школяра.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування у молодого покоління почуття патріотизму, відданості Батьківщині та справі зміцнення української державності, активної громадянської позиції сьогодні визнані проблемами загальнодержавного масштабу.

Головною метою патріотичного виховання є становлення громадянина-патріота України, готового самовіддано розбудувувати її як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу і забезпечувати її національну безпеку, знати свої права і обов'язки, цивілізовано відстоювати їх, сприяти єднанню українського народу, громадянському миру і злагоді в суспільстві, готовності захищати її.

Актуальність патріотичного виховання зумовлюється процесом становлення України як політичної нації. В умовах поліетнічної держави воно покликане сприяти цілісності, соборності України, що є серцевиною української національної ідеї. Саме українську національну ідею як

консолідує чинник розвитку суспільства і нації в цілому покладено в основу системи патріотичного виховання.

Патріотизм – складне і багатогранне поняття, один із найважливіших компонентів індивідуального та суспільного способу життя.

Філософський енциклопедичний словник дає таке визначення цього поняття. *Патріотизм* – це любов до Батьківщини, відповідальність за її долю і готовність служити її інтересам, а в разі потреби самовіддано боронити здобутки свого народу; соціально-політичний і моральний принцип, що в загальній формі виражає вищезазначені почуття та емоційні стани. Як соціально-психологічне почуття має широку гаму проявів: від гордості за досягнення Вітчизни, поваги до історичного минулого, дбайливого ставлення до народної пам'яті, збереження та опанування національними і культурними традиціями до гіркоти переживань за невдачі і втрати рідної країни, страждання через її біди [5, 471].

У педагогічному словнику поняття «патріотизм» визначається домінантою особистості, загальнолюдським поняттям, яке закріплювалося віками й тисячоліттями в свідомості людей, відданих народу, Батьківщині. Корені патріотизму сягають давнини, коли відповідні почуття виникали на ґрунті спільності території, мови, звичаїв, суспільного устрою життя зі спільною власністю на знаряддя праці [4, 287]. У демократичному суспільстві бути патріотом – означає усвідомити у своїй Батьківщині безумовну цінність, приєднатися до неї розумом і почуттями. Людина-патріот відкриває у собі абсолютну відданість Батьківщині. Така людина радіє її успіхам і служить їй, поєднує свою долю з її долею, а не любить Батьківщину на відстані.

Патріотизм є творчим актом духовного самовизначення особи. «Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді» дає таке визначення цього феномена особистості. «Це свідомо громадянська позиція, особлива спрямованість самореалізації і соціальної поведінки громадянина. Основними критеріями і показниками патріотизму є любов, вірність і служіння Батьківщині, турбота про забезпечення цілісності і суверенітету

України, піклування про її постійний розвиток на шляху демократичного національного відродження, сприяння гармонізації державних, суспільних та особистісних інтересів у повсякденному житті. У випадку загрози національній безпеці патріотизм проявляється у готовності служити Україні, встати на її захист, визнанні пріоритету суспільних і державних інтересів над особистими» [1].

Вчені (Бех І.Д., Чорна К.І.) виділяють такі складові патріотизму: *дієвість, любов і віра в Батьківщину, її краще майбутнє, громадянська мужність, патріотична свідомість, громадянська відповідальність, громадянський обов'язок, етнічна самовідданість, національна свідомість, рідна мова, законслухняність, гуманне ставлення до інших народів.*

Патріотичне виховання починається з усвідомлення цінності Батьківщини. Тому одним з найважливіших завдань сучасної освіти є формування понять Батьківщина та Вітчизна.

Основними напрямками патріотичного виховання сьогодні вчені визначають:

- ставлення до держави (державно-патріотичне виховання, орієнтоване на національні інтереси, - патріотизм, почуття відданості);
- ставлення до суспільства (громадське виховання, орієнтоване на виховання соціальних якостей особистості – громадянськості, поваги до закону, соціальної активності й відповідальності);
- ставлення до культури (повага до культурних цінностей і досягнень, виховання духовності, національної самобутності);
- ставлення до професії (розуміння суспільної значущості своєї професії, відповідальність за якість своєї праці);
- ставлення до своєї власної особистості як унікальної цінності [6,3].

На основі узагальненого досвіду вчених ми визначаємо основні складові формування патріотичних цінностей через: *ставлення до держави* (державно-патріотичне виховання, орієнтоване на національні інтереси, – патріотизм, почуття відданості); *ставлення до суспільства* (громадське

виховання, орієнтоване на виховання соціальних якостей особистості – громадянськості, поваги до закону, соціальної активності й відповідальності; *ставлення до культури* (повага до культурних цінностей і досягнень, виховання духовності, національної самобутності); *ставлення до професії* (розуміння суспільної значущості своєї професії, відповідальність за якість своєї праці); *ставлення до своєї власної особистості як унікальної цінності*.

Музика у вихованні патріотизму школярів посідає особливе місце. Ця особливість витікає передусім із тих обставин, що будь-який твір мистецтва має духовно-моральний початок. У музиці морально-духовний зміст є його душею, смыслом його існування, основною силою його впливу на особистість. Музиці, найемоційнішому виду мистецтва, надається особливо важливе значення. Вона вчить людей розуміти один одного, виховує в людях гуманність.

Патріотично-виховна сила музики як мистецтва полягає великою мірою в тому, що вона здатна викликати у дитини непереборне бажання наслідувати улюблених героїв, адже в цьому полягає сила гарної музики. Значення музики зовсім не вичерпується лише тим, що вона збагачує естетичний світ людини, прикрашає її життя. Мистецтво збагачує увесь духовний світ людини, воно – великий помічник у всіх справах, натхненник у праці. Саме тому мистецтву, а зокрема музиці, було надано такого великого значення у всій системі соціального виховання.

Музично-перцептивна діяльність просякнута почуттєвістю, живим тонусом, ставленням, емоційністю людини. Саме в цьому, в емоційній повноті, почуттєвому бутті виявляється багатство її індивідуального змісту. В умовах педагогічно організованого процесу слухання (сприйняття) музичного матеріалу розгортається як система дій, орієнтованих як на забезпечення музично-слухового досвіду, так і на актуалізацію духовного потенціалу особистості.

Виховання патріотичних почуттів учнів засобами музики – основа музичної культури народу, і це неминуче впливає на важливі аспекти

музичної культури в цілому. Свята пісні, огляди, хорові олімпіади, які проводяться – чудовий почин, що має на меті стимулювати патріотичне і соціальне виховання.

Засобом відображення оточуючого світу в музиці, як і інших творах мистецтва, є художній образ. Це специфічна форма втілення роздумів і переживань про світ у результатах художнього образу. Відповідно до свого світогляду та світорозуміння автор конструює матеріал пізнання та втілює його у форму твору. У художньому образі судження, думки, ставлення композитора дістають емоційного забарвлення. Через емоційне життя людини музика набуває громадянського резонансу. Вона відображає суспільні потреби, розкриває важливі аспекти соціального життя. Як своєрідна форма усвідомлення людських вчинків, діяльності вона містить у собі досвід суспільного та індивідуального пізнання. У зв'язку з цим головне завдання музики в суспільстві полягає в тому, щоб зберегти людський позитивний досвід.

У процесі дослідження нами було встановлено, що розвиток особистості органічно пов'язаний з її ставленням до музики. Визначено таку закономірність: спілкування з музикою підвищує громадянський і духовний потенціал людини. Його активний розвиток сприяє формуванню патріотичних цінностей особистості, що активізують суспільно-громадську діяльність і виконання певних соціальних ролей. Інакше кажучи, музика формує внутрішній світ особистості і водночас пливає на її поведінку. У зв'язку з цим, важливим завданням виховного впливу музики на особистість є не тільки розширення сфери пізнання і засвоєння соціального досвіду людства, а й збагачення особистого життєвого досвіду загальнолюдськими цінностями.

Значення музики як чинника патріотичного виховання особистості полягає і в морально-естетичному характері її впливу: емоційний зміст твору стає стимулом для формування та вияву почуттів, емоційним фоном життя та діяльності людини.

Процеси виховання патріотизму за допомогою музики цікаво відбуваються у дітей підліткового віку, адже їхня увага починає зосереджуватися на внутрішньому житті людини, вони прагнуть усвідомити свої стосунки з колективом однолітків. Активізуються процеси самопізнання, самовизначення, власних етико-естетичних поглядів і суджень, оцінок, засвоєння соціальноприйнятих норм поведінки.

Період активізації патріотичних почуттів найбільш очевидно виявляється у старшому шкільному віці. Формуються особистісні потреби, форма поведінки стає засобом самовираження, самоствердження. Зростає значення музики. Вона все більше впливає на формування патріотичних почуттів особистості на якісно новому понятійному і чуттєвому рівнях; динамічно формується певний соціальний тип особистості. Інтерес до музичного мистецтва зростає. І саме школа має перетворити музичне мистецтво на важливий чинник патріотичного виховання, покликана готувати людину до самостійного оволодіння скарбами вітчизняної і світової музичної культури.

Отже, педагогічний досвід, засвідчує необхідність істотного розширення і збагачення арсеналу засобів емоційно-соціального впливу на дітей. Реально це означає активне прилучення музики як чинника виховного процесу.

Осміслене, педагогічно кероване спілкування школярів з музикою істотно сприяє формуванню і поглибленню їхнього музично-етичного досвіду, що стає важливим компонентом світогляду дитини, забезпечуючи врівноваженість і взаємодоповнюваність соціально-інтелектуальної, соціально-емоційної та соціально-практичної його складових. Музично-етичний досвід поглиблює і емоційно підкріплює соціальні потреби і соціальні здатності людини, а через них істотно збагачує її потенціал в цілому. Відтак, музика, посідаючи належне місце у навчально-виховному процесі, виступає дійовим чинником патріотичного виховання дітей і молоді, якщо воно здійснюється як процес виявлення і збагачення їхнього

патріотичного потенціалу і має ефективні засоби його реалізації.

Виокремлені нами основні напрями роботи поетапного прилучення школярів до патріотичних, духовних цінностей на уроках музики відображають лише головні аспекти складної соціально-педагогічної проблеми виховання в учнів патріотичних почуттів засобами музики. Оптимізація ж функціонування системи організації громадянської діяльності учнів у музичній сфері забезпечується її комплексною реалізацією в найтіснішому взаємозв'язку.

Список використаних джерел

1. Бех, І. Д. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І. Д. Бех, К. І. Чорна. – К. : 2006. – 40 с.
2. Крижанівська Т.І. Методика комплексного використання мистецтв у процесі розвитку художньої культури молодших школярів на уроках музики: Автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.02. / Київський держ. ун-т культури і мистецтв. – К., 1998. – 18 с.
3. Масол, Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі: Посібник для вчителів/ Л.М.Масол,О.В.Гайдамака, Е.В.Белкіна,О.В.Калініченко, І.В.Руденко. –Х.: Веста: Видавництво “Ранок”, 2006. –256 с.
4. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б. М. Бим-Бад. –М. : БРЭ, 2002. – 528 с.
5. Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис. – 2002. 743 с.. – С.471.
6. Чорна, К. І. Основні проблеми та напрями виховання молодого громадянина незалежної України / К. І. Чорна // Нові технології виховання. – К., 1995. – С. 28-32.